

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનો પરિચય

"સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન એ એવું વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્ર છે કે જે સામાજિક પરિસ્થિતિઓમાં વ્યક્તિનાં વર્તન અને વિચારોનાં સ્વરૂપ અને કારોની સમજ પ્રાપ્ત કરવા સંશોધન કરે છે.

- "બેરન અને બાયર્ન

- (1) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની વ્યાખ્યા
- (2) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ
- (3) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનું કાર્યક્ષેત્ર 19
- (4) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની પદ્ધતિઓ
 - (i) નિરીક્ષણ પદ્ધતિ
 - (ii) પ્રશ્નાવલી પદ્ધતિ
 - (iii) મુલાકાત પદ્ધતિ
 - (iv) પ્રયોગ પદ્ધતિ
- (iv) સમાજમિતિ પદ્ધતિ.

પ્રકરણસાર -

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનના પરિચય સાથે સંબંધિત પ્રથમ પ્રકરણમાં સૌપ્રથમ સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની વ્યાખ્યાની સમજૂતી આપી છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સામાજિક પરિસ્થિતિઓમાં વ્યક્તિના વર્તનનો એટલે કે વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે. ત્યારપછી સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરતી સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની લાક્ષણિકતાઓ વર્ણવી છે. ત્યારપછી સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનના કાર્યક્ષેત્રમાં સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં કયા કયા મુદ્દાઓનો અભ્યાસ કરવા મા આવે છે તેની ચર્ચા કરી છે. સમાજયથી મનોવિજ્ઞાન પોતાના નામુમનો કેટલે કે માલિક વર્તનના વિ ગામોનો ઈનક પદ્ધતિઓ દ્વારા વાસ કરે છે. અંતે સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની નિરીક્ષણ પદ્ધતિ, પ્રાચી પદ્ધતિ, મુલાકાત પદ્ધતિ, પ્રયોગ પદ્ધતિ અને કમાઇને પશ્ચિમની સમજ આપી છે.

(1) પ્રાસ્તાવિક

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન મનોવિજ્ઞાનની એક વ્યવહારલક્ષી શાખા છે. તે સમાજમાં રહેતા વ્યક્તિના વર્તનનો એટલે કે વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો વ્યવસ્થિત રીતે અને વૈજ્ઞાનિક રીતે અભ્યાસ કરે છે. સામાન્ય

મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિના વર્તનનાં જુદાં જુદાં પાસાંઓનો અભ્યાસ કરે છે, જ્યારે સમાજથી મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો એટલે કે વ્યક્તિની સામાજિક આંતરક્રિયાઓનો અભ્યાસ કરે છે.

[2] સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનો અર્થ

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો અભ્યાસ કરવા સાથે સંબંધિત મનોવિજ્ઞાનની એક શાખા છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની વ્યાખ્યા જુદા જુદા મનોવૈજ્ઞાનિકોએ જુદી જુદી રીતે આપી છે.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની કેટલીક મહત્ત્વની વ્યાખ્યાઓ નીચે પ્રમાણે છે :

(1) "સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન એ એવું વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્ર છે કે જે સામાજિક પરિસ્થિતિઓમાં વ્યક્તિના વર્તન અને વિચારોના સ્વરૂપ તેમજ કારણોની સમજ પ્રાપ્ત કરવા સંશોધન કરે છે. "

– બેરન અને બાયર્ન

(2) "સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિઓ વચ્ચે થતી અથવા વ્યક્તિઓ અને જૂથો વચ્ચે થતી આંતરિક્રિયાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે."

– બી. કુપ્પુસ્વામી

(3) "સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિની પારસ્પારિક આંતરક્રિયાઓનો અભ્યાસ કરે છે."

– કિમ્બાલ યંગ

(4) "સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સમાજમાં વ્યક્તિના વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે."

– કેચ, કફિલ અને બેલાચી

(5) "સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સામાજિક પરિસ્થિતિમાં થતા વ્યક્તિના વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે."

– ઓલપોર્ટ

ઉપરની વ્યાખ્યાઓને આધારે સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજાવી શકાય : વ્યક્તિ સમાજમાં અન્ય વ્યક્તિઓ અને જૂથો સાથે રહે છે. તે અન્ય વ્યક્તિઓ અને જૂથો સાથે આંતરક્રિયા કરે છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિઓ વચ્ચે થતી તેમજ વ્યક્તિઓ અને જૂથો વચ્ચે થતી આંતરક્રિયાઓનો અભ્યાસ કરે છે. વ્યક્તિ સમાજમાં એટલે કે સામાજિક પરિસ્થિતિમાં વર્તન કરે છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન

સામાજિક પરિસ્થિતિમાં થતા વર્તનનો એટલે કે વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે. આમ, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો એટલે કે વ્યક્તિની સામાજિક આંતરક્રિયાઓનો અભ્યાસ કરે છે.

|૩| સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની વ્યાખ્યાઓની સમજૂતી

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનની વ્યાખ્યાઓની વિસ્તૃત સમજૂતી ત્રણ મુદ્દાઓ દ્વારા આપી શકાય :

(1) વ્યક્તિ (2) આંતરક્રિયા અને (3) સામાજિક પરિસ્થિતિ.

(1) વ્યક્તિ :

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન 'વ્યક્તિ'ને કેન્દ્રમાં રાખીને તેના સામાજિક વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે. જ્યારે સમાજશાસ્ત્ર, નૃવંશશાસ્ત્ર, રાજ્યશાસ્ત્ર વગેરે સામાજિક વિજ્ઞાનો 'જૂથ'ને કેન્દ્રમાં રાખીને અભ્યાસ કરે છે. આમ, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન મનોવિજ્ઞાનની એક શાખા હોવાથી તેના અભ્યાસનું એકમ વ્યક્તિ છે.

(2) આંતરક્રિયા :

બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ વચ્ચે થતી પરસ્પર ક્રિયા- પ્રતિક્રિયાને આંતરક્રિયા કરે છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વ્યક્તિઓ વચ્ચે થતી તેમજ વ્યક્તિઓ અને જૂથો વચ્ચે થતી આંતરક્રિયાઓનો અભ્યાસ કરે છે. સામાજિક આંતરક્રિયાઓમાંથી જ વિવિધ પ્રકારના સામાજિક વર્તનનાં સ્વરૂપો પ્રગટ થાય છે. આમ, સામાજિક વર્તનનાં વિવિધ સ્વરૂપોનો અભ્યાસ કરવા માટે સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ સ્વરૂપે થતી તેમજ વ્યક્તિ-વ્યક્તિ અને વ્યક્તિ-જૂથ વચ્ચે થતી આંતરક્રિયાઓનો અભ્યાસ થાય છે.

(3) સામાજિક પરિસ્થિતિ:

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સામાજિક પરિસ્થિતિમાં ઉદ્ભવતા વ્યક્તિના વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે. જે પરિસ્થિતિમાં એક વ્યક્તિનું વર્તન અન્યને પ્રભાવિત કરે છે અથવા અન્યથી પ્રભાવિત થાય છે તે પરિસ્થિતિને સામાજિક પરિસ્થિતિ કહેવામાં આવે છે. સામાજિક પરિસ્થિતિમાં વ્યક્તિાખી એકબીજાથી પ્રભાવિત થાય છે ત્યારે સામાજિક આંતરક્રિયા એટલે કે સામાજિક વર્તન ઉદ્ભવે છે.

આમ, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સામાજિક પરિસ્થિતિમાં થતા વર્તનનો, વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો તેમજ સામાજિક આંતરક્રિયાઓનો અભ્યાસ કરે છે.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ:

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સામાજિક પરિસ્થિતિમાં થતા વ્યક્તિના વર્તનનો એટલે કે આંતરક્રિયાઓનો વૈજ્ઞાનિક રીતે અભ્યાસ કરે છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનના અર્થને સમજવા માટે તેના સ્વરૂપને જાણવું જરૂરી છે.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ નીચેની લાક્ષણિકતાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ થાય છે.

- (૧) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન એક વિજ્ઞાન છે.
- (૨) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન આનુભવિક અને પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન છે.
- (૩) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વાર્તાનિક વિજ્ઞાન છે.
- (૪) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સૈદ્ધાંતિક અને વ્યાવહારિક વિજ્ઞાન છે.
- (૫) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન બોધાત્મક દૃષ્ટિબિંદુ સ્વીકારે છે.
- (૬) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન બહુવિધ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિબિંદુ અપનાવે છે.

(1) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન એક વિજ્ઞાન છે

વિજ્ઞાન એટલે હકીકતોનું નિરીક્ષણ કરીને સિદ્ધાંતો સ્થાપિત કરવા સાથે સંબંધ ધરાવતી જ્ઞાનની શાખા, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન પણ માનવીનાં સામાજિક વર્તનનો નિરીક્ષણ, પ્રયોગ, મુલાકાત, સર્વેક્ષણ જેવી વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરીને સિદ્ધાંતો સ્થાપિત કરે છે. તેથી તે એક વિજ્ઞાન છે.

કોઈપણ અભ્યાસક્ષેત્રને વિજ્ઞાન ગણાવવા માટે બે બાબતો મહત્ત્વની છે :

- (1) મૂલ્યો અને (2) વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સામાજિક વર્તનની સમજૂતી માટે ચોકસાઈ, વસ્તુલક્ષિતા, સંશયવાદ અને ખુલ્લું માનસ એ મૂલ્યોને સ્વીકારે છે તેમજ અભ્યાસ કરવા માટે વૈજ્ઞાનિક હોય એવી વિવિધ સંશોધન પદ્ધતિઓ અપનાવે છે, તેથી તે એક વિજ્ઞાન છે.

(2) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન આનુભવિક અને પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન છે:

આનુભવિક વિજ્ઞાન =

અનુભવોમાંથી પ્રાપ્ત પુરાવાઓને સ્વીકારે છે.

વાસ્તવિક હકીકતો પર આધાર રાખે છે

નિરીક્ષણ, પ્રયોગ વગેરે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિઓ દ્વારા વાસ્તવિક હકીકતો મેળવે છે.

મળેલી હકીકતોને આધારે સામાજિક વર્તનની વૈજ્ઞાનિક સમજૂતી આપે છે.

તેથી તે આનુભવિક વિજ્ઞાન છે.

પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન =

જે વિજ્ઞાન પોતાના વિષયવસ્તુનો તેના પ્રાકૃતિક સ્વરૂપમાં-વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં એટલે કે મૂળ સ્વરૂપમાં અભ્યાસ કરે છે, તેને પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

આમ, સ. મ. સામાજિક વર્તન કે સામાજિક આંતરક્રિયા જે સ્વરૂપે ઉદ્ભવે છે તે

જે મૂળ સ્વરૂપે તેનો અભ્યાસ કરે છે, તેથી તે પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન છે.

(3) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન વાર્તાનિક વિજ્ઞાન છે:

વાર્તાનિક વિજ્ઞાન =

પ્રાણી, માનવી તેમજ કોઈપણ જીવંત શરીર (organism)ના વર્તનનો

અભ્યાસ

આ અભ્યાસ નિરીક્ષણ દ્વારા વસ્તુલક્ષી દૃષ્ટિએ થતો હોવો જોઈએ.

તેમને વાર્તાનિક વિજ્ઞાનો કહેવામાં આવે છે.

આથી મનોવિજ્ઞાન, સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, રાજ્યશાસ્ત્ર અને નૃવંશશાસ્ત્રને વાર્તાનિક વિજ્ઞાનો કહેવામાં આવે છે.

આમ, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનો વસ્તુલક્ષી રીતે અને વૈજ્ઞાનિક રીતે અભ્યાસ થાય છે, તેથી તેને વાર્તાનિક વિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

(4) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સૈદ્ધાંતિક અને વ્યાવહારિક વિજ્ઞાન છે:

સૈદ્ધાંતિક વિજ્ઞાન=

પોતાના વિષયવસ્તુ અંગે સિદ્ધાંતો આપે છે તે વિજ્ઞાનને સૈદ્ધાંતિક વિજ્ઞાન કહે છે.

વ્યાવહારિક વિજ્ઞાન=

જ્યારે બીજી બાજુ જે વિજ્ઞાન પોતાના વિષયવસ્તુને લગતા સિદ્ધાંતોનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરે છે તે વિજ્ઞાનને વ્યાવહારિક વિજ્ઞાન કહે છે.

આધુનિક સમયમાં પ્રત્યેક વિજ્ઞાનનાં બે પાસાંઓ હોય છે:

- (1) સૈદ્ધાંતિક અને
- (2) વ્યાવહારિક.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન પણ સૈદ્ધાંતિક અને વ્યાવહારિક બંને પાસાંઓ ધરાવે છે.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સૈદ્ધાંતિક વિજ્ઞાન તરીકે સામાજિક વર્તનની સૈદ્ધાંતિક સમજૂતી આપતા સિદ્ધાંતો કે નિયમો આપે છે.

વ્યાવહારિક વિજ્ઞાન તરીકે તે સમાજની સમસ્યાઓનું નિરાકરણ કરે છે.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનને પૂર્વગ્રહો અને ભેદભાવોને ઓછા કરવા, મનોવલણમાં પરિવર્તન લાવવું, યુદ્ધ અને આંતરરાષ્ટ્રીય તંગદિલી ઘટાડવી વગેરે ક્ષેત્રોમાં અભ્યાસોને આધારે મહત્ત્વનાં સૂચનો કર્યાં છે.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાને લોકમત દ્વારા ચૂંટણીની આગાહી કરવી, પ્રચારની અસરકારક રીતો, પ્રચાર સામે રક્ષણ વગેરે ક્ષેત્રમાં પણ ઉપયોગી પ્રદાન કર્યું છે.

આમ, આધુનિક સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સૈદ્ધાંતિક તેમજ વ્યાવહારિક બંને બિંદુઓ ધરાવે છે.

(5) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન બોધાત્મક દષ્ટિબિંદુ સ્વીકારે છે:

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન સામાજિક વર્તનની સમજૂતી આપવા માટે બોધાત્મક દૃષ્ટિબિંદુ-અભિગમ ધરાવે છે. જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાં થતા વ્યક્તિના વર્તનનો આધાર તેના બોધન પર રહેલો છે.

વ્યક્તિ પરિસ્થિતિ વિશે શું વિચારે છે તેને આધારે તેની પરિસ્થિતિ પ્રત્યેની પ્રતિક્રિયા નક્કી થાય છે.

તેથી સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં સામાજિક વર્તનની પર્યાપ્ત સમજૂતી આપવા માટે વ્યક્તિના બોધનનો એટલે કે વિચાર પ્રક્રિયાનો અભ્યાસ થાય છે અને સાથે સાથે

વ્યક્તિના બોધન એટલે કે વિચારપ્રક્રિયાની અસર તેના સામાજિક વર્તન પર કેવી રીતે થાય છે તેનો પણ અભ્યાસ થાય છે. આમ, તે બોધાત્મક દૃષ્ટિબિંદુ ધરાવે છે.

6) સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન બહુવિધ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિબિંદુ અપનાવે છે:

માનવીઓના વર્તનમાં સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ ભિન્નતા રહેલી છે. તેથી આધુનિક સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન માનવીના સામાજિક વર્તનની સર્વસામાન્ય

સમજૂતીઓ આપે છે; પરંતુ સાથે સાથે તે બહુવિધ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિબિંદુ પણ અપનાવે છે.

આ દૃષ્ટિબિંદુ પ્રમાણે વિવિધ સમાજોની સાંસ્કૃતિક તરેહ પ્રમાણે વર્તનમાં ભિન્નતા હોઈ શકે છે.

જેમ કે, રોમેન્ટિક પ્રેમની અભિવ્યક્તિ જે રીતે અમેરિકન સમાજમાં કે પશ્ચિમના સમાજમાં થાય છે તેવી રીતે ભારતીય સમાજમાં તેની અભિવ્યક્તિ થઈ શકતી નથી.

તેનું કારણ સાંસ્કૃતિક ભિન્નતા છે.

આમ, વર્તનની સમજૂતી માટે સાંસ્કૃતિક ભિન્નતાને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. તેથી જ આધુનિક સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાન બહુવિધ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિબિંદુ ધરાવે છે.

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનું કાર્યક્ષેત્ર (અભ્યાસક્ષેત્ર):

સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનના કાર્યક્ષેત્રમાં તેના અભ્યાસના વિષયો, મુદ્દાનો અને અભ્યાસપ્રશ્નોનો સમાવેશ થાય છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનનું કાર્યક્ષેત્ર અત્યંત વ્યાપક છે.

આધુનિક સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનના કાર્યક્ષેત્રમાં (અભ્યાસક્ષેત્રમાં) નીચેના મુદ્દાઓનો સમાવેશ થાય છે :

- (1) જૂથપ્રક્રિયાઓ અને સામાજિક આંતરક્રિયા
- (2) મનોવલણો
- (3) પૂર્વગ્રહો
- (4) નેતૃત્વ
- (5) લોકમત
- (6) પ્રચાર
- (7) વિચલિત વર્તન
- (8) સમૂહવર્તન
- (9) સમાજીકરણ
- (10) સમાજભિમુખ વર્તન

(1) જૂથપ્રક્રિયાઓ અને સામાજિક આંતરક્રિયા:

વ્યક્તિ હમેશાં જૂથમાં પોતાનું જીવન પસાર કરે છે.

કુટુંબ, પાડોશ, મિત્રમંડળ, શાળા વગેરે વિવિધ જૂથો વ્યક્તિના વર્તન પર અસર જન્માવે છે. સામાજિક મનોવિજ્ઞાનમાં જૂથનાં લક્ષણો, જૂથના પ્રકારો વગેરેનો અભ્યાસ થાય છે.

સામાજિક મનોવિજ્ઞાન સામાજિક પરિસ્થિતિમાં થતા સામાજિક વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે. સામાજિક વર્તન સામાજિક આંતરક્રિયા સ્વરૂપે થાય છે. સામાજિક આંતરક્રિયા વ્યક્તિ-વ્યક્તિ વચ્ચે, વ્યક્તિ-જૂથ વચ્ચે અને જૂથ-જૂથ વચ્ચે થતી હોય છે. સામાજિક મનોવિજ્ઞાનમાં સામાજિક આંતરક્રિયાના પ્રકારો તેમજ સામાજિક આંતરક્રિયાનાં ઉપકરણોનો અભ્યાસ થાય છે. સામાજિક આંતરક્રિયામાં અભિસંધાન, સુધન, અનુકરણ, સહાનુભૂતિ, સામાજિક અવરોધ, સામાજિક તાદાત્મ્ય વગેરે ઉપકરણો મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે.

(2) મનોવલણો:

મનોવલણો એ ચોક્કસ વ્યક્તિ, જૂથ કે સંસ્થા પરત્વેની વિધાયક કે નિષેધક માન્યતાઓ છે; જે વ્યક્તિની વાણી અને વર્તનમાં અભિવ્યક્ત થાય છે. મનોવલણો માનવીના વર્તન પર અસર કરે છે. રામાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં મનોવલણનાં લક્ષણો, મનોવલણોનું ઘડતર, મનોવલણોમાં પરિવર્તન તેમજ મનોવલણોના માપનનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

(3) પૂર્વગ્રહો:

પૂર્વગ્રહ એ અન્ય વ્યક્તિ કે જૂથ પરત્વેનું અંતિમ કક્ષાનું નિષેધક મનોવલણ છે. પૂર્વગ્રહો વ્યક્તિના વર્તન પર નિષેધક અસર જન્માવે છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં પૂર્વગ્રહનું સ્વરૂપ (લક્ષણો), પૂર્વગ્રહનું ઘડતર (પૂર્વગ્રહનાં ઉદ્ભવસ્થાનો), પૂર્વગ્રહના પરિણામો (અસરો), પૂર્વગ્રહ નિવારવાના ઉપાયો વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

(4) નેતૃત્વ

પ્રત્યેક જૂથમાં નેતા હોય છે. નેતાની ભૂમિકાને-કામગીરીને નેતૃત્વ કહે છે. વર્યસ્વ અને અધીનતાના સંબંધોમાંથી નેતૃત્વ જન્મે છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં નેતૃત્વનો અર્થ, નેતૃત્વનો ઉદ્ભવ, નેતૃત્વના સિક્કાંતો, નેતાનાં

ગુણલક્ષણો, નેતૃત્વ અને નેતાના પ્રકારો, નેતાનાં કાર્યો વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

(5) લોકમત:

આધુનિક યુગમાં લોકશાહી દેશોમાં લોકમત ખૂબ જ મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. પ્રત્યેક સમસ્યા અંગે લોકમત ઘડાતો હોય છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં લોકમતનું સ્વરૂપ, લોકમતનું ઘડતર, લોકમતમાં પરિવર્તન, લોકમતનું માપન વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

(6) પ્રચાર:

વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનને નિયંત્રિત કરવામાં પ્રચાર મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. આધુનિક યુગમાં રાજકીય, ઔદ્યોગિક, સામાજિક, ધાર્મિક વગેરે વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રચારનો વ્યાપકપણે ઉપયોગ થાય છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં પ્રચારનાં લક્ષણો, પ્રચારની પ્રયુક્તિઓ, પ્રચારની અસરકારકતા, પ્રચાર સામે રક્ષણ વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

(7) વિચલિત વર્તન:

વ્યક્તિ મોટે ભાગે જૂથનાં ધોરણો કે નિયમો પ્રમાણે વર્તન કરે છે. પરંતુ કેટલીકવાર કેટલીક વ્યક્તિઓ જૂથનાં ધોરણો કે નિયમોથી સંપૂર્ણપણે વિરોધી રીતે વર્તન કરે છે, તેને સામાજિક વિચલન કહે છે. સામાજિક વિચલન એટલે જૂથનાં પ્રચલિત ધોરણોથી ભિન્ન વર્તન, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં વિચલિત વર્તનનો અર્થ, વિચલિત વર્તનના પ્રકારો અને વિચલિત વર્તનનાં કારણોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. બાળગુનેગારી, અતિ મદ્યપાન, કેફી પદાર્થોનું વ્યસન, વેશ્યાવૃત્તિ, ભિક્ષુકવૃત્તિ તેમજ નિરાધાર અને ભાગેડુ બાળકો એ વિચલિત વર્તનના – સામાજિક વિચલનના પ્રકારો છે.

(8) સમૂહવર્તન:

આધુનિક ઔદ્યોગિક સમાજ એ સમૂહસમાજ છે. આ સમૂહસમાજમાં વિવિધ સ્વરૂપના સમૂહવર્તનો અસ્તિત્વમાં આવે છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં ટોળાકીય વર્તન. શ્રોતાગણ, અફવા તેમજ ફેડ, ફેશન અને ઘેલછા એ સમૂહવર્તનોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

(9) સમાજકરણ:

સમાજકરણ એ એક એવી પ્રક્રિયા છે કે જેના દ્વારા બાહ્યક સામાજિક વર્તન કરતાં શીખે છે; તે સામાજિક ધોરણો પ્રમાણે વર્તન કરતાં શીખે છે. માનવીને સામાજિક બનાવવાની પ્રક્રિયાને સમાજકરણ કહે છે, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં સમાજકરણની પ્રક્રિયા, સમાજકરણનાં માધ્યમો – સમાજકરણમાં કુટુંબ, સમવયસ્કો અને શાળાનો ફાળો તેમજ સમાજકરણનાં પ્રક્રિયાતંત્રો અને પરિણામોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

(10) સમાજભિમુખ વર્તન:

સમાજભિમુખ વર્તન એ અન્યને મદદરૂપ થવાનું વર્તન છે. પરોપકાર અને મદદરૂપ થવાનું વર્તન તેના પ્રકારો છે. સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં સમાજભિમુખ વર્તન, મદદરૂપ થવાના વર્તનના નિર્ણયનાં સોપાનો, મદદ મેળવવાની પાત્રતા, મદદરૂપ થવાના વર્તન માટેનાં જવાબદાર પરિબલો વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. સમાજલક્ષી મનોવૈજ્ઞાનિકોએ લોકો શા માટે મદદ કરતા નથી ? લોકો શા માટે મદદ કરે છે ? કેવા લોકો મદદ મેળવે છે ? એ પ્રશ્નોના ઉત્તરો સંશોધનોને આધારે આપ્યા છે.

|3| ઉપસંહાર

આમ, સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં વ્યક્તિના સામાજિક વર્તનનાં લગભગ બધાં જ પાસાંઓનો તેમજ સામાજિક વર્તન પર અસર કરનારાં બધાં જ પરિબલોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. આધુનિક સમાજલક્ષી મનોવિજ્ઞાનમાં ઉપર દર્શાવેલા અભ્યાસમુદાઓ ઉપરાંત સામાજિક પ્રત્યીકરણ, સામાજિક બોધન, આક્રમકતા વગેરેનો પણ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.